

QUAN HỆ TRANH CHẤP, ĐỐI KHÁNG GIỮA CÁC NHÂN VẬT NỮ TRONG NGHÌN LỄ MỘT ĐÊM TỪ GÓC NHÌN NỮ QUYỀN LUẬN

Phạm Nguyễn Mỹ Tiên¹

¹Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn

Thông tin chung:

Ngày nhận bài: 14/11/2015

Ngày nhận kết quả bình duyệt:
21/01/2016

Ngày chấp nhận đăng: 04/2017

Title:

The conflicts and antagonistic relationships among the female characters in “One Thousand and One Nights” by feminism perspectives

Keywords:

“One Thousand and One Nights”, conflicts, antagonistic relationships, feminism

Từ khóa:

Nghìn lễ một đêm, quan hệ tranh chấp, đối kháng, nữ quyền luận

ABSTRACT

Regarding Arabian culture and on behalf of numerous great works about women, “One Thousand and One Nights” draws up a vivid picture of women’s image together with feminist thoughts and actions although theirs are still spontaneous. In daily life, women not only build their relationships with men and social legislations, but also reveal their rights towards the contradictions and struggles in the society. Although “One Thousand and One Nights” was born before the arrival of the feminist critical theory, it contains views of women rights that could encourage feminist thinking in the Arabian society at that time.

TÓM TẮT

Bắt rễ từ bối cảnh văn hóa Hồi giáo Arab, với tư cách là một thiên truyện về nữ giới và vì nữ giới, “Nghìn lễ một đêm” vẽ lên bức tranh sống động về hình ảnh phụ nữ với những tư tưởng, hành động đậm chất nữ quyền mặc dù vẫn chỉ mang tính tự phát. Bên cạnh mối quan hệ với các thiết chế xã hội cũng như mối quan hệ với người nam, điều đặc biệt là người nữ còn bộc lộ ý thức nữ quyền ngay trong mối quan hệ của giới mình với những mâu thuẫn và đấu tranh phức tạp. Mặc dù ra đời trước khi có sự xuất hiện của lý thuyết phê bình nữ quyền, song “Nghìn lễ một đêm” lại chứa đựng mầm mống ý thức tư tưởng nữ quyền và xuất hiện như là điềm báo trước của ý thức nữ quyền trong bối cảnh xã hội Hồi giáo bấy giờ.

1. Trong hoạt động sáng tác và nghiên cứu, phê bình văn học, nữ quyền không chỉ là một ý thức chính trị mà còn là ý thức về giới nữ từ góc độ văn hóa, lịch sử, xã hội, tôn giáo... Hiện nay, nghiên cứu văn học từ góc nhìn phê bình nữ quyền, hay rộng hơn là góc nhìn về giới đang tạo ra lực hút khá lớn đối với các nhà nghiên cứu văn học Việt Nam. Tính độc đáo và đa dạng của thuyết nữ quyền đã mang lại một hướng nghiên cứu mới, dựa vào xã hội học và phát triển nó. Có thể nói, vấn đề nữ quyền nói chung đã thực sự xuyên thấm vào mọi lĩnh vực đời sống và ngày càng khẳng định tầm giá trị vô cùng lớn lao của

mình. Đến với bộ truyện *Nghìn lễ một đêm*, người đọc không thể tìm ra một tư tưởng nữ quyền theo kiểu cương lĩnh hành động. Tác phẩm chẳng hề có tuyên ngôn, thuyết lý, chúng ta chủ yếu cảm nhận qua toàn bộ quan niệm, sự nhận thức của người nữ vào nhân vật và sự trải nghiệm của chính bản thân mình. Cái hay ở đây chính là tác phẩm biểu hiện tự nhiên nhưng lại có thể xoáy sâu vào vấn đề thân phận của người phụ nữ, hữu hình hóa thực trạng đời sống tinh thần của họ giữa xã hội còn tồn tại nhiều bất công vô hình, còn nhiều “quy luật bất thành văn” thiên vị nam giới:

Tất cả mọi người, dù là nam nữ đều là những nhà nữ quyền. Người duy nhất không phải là nhà nữ quyền chính là những người tin rằng phụ nữ về cơ bản là những người yếu thế, kém cỏi, phụ thuộc và phải phục vụ nam giới. Bạn sẽ là nhà nữ quyền, hoặc là những kẻ mang định kiến giới hằn học ghét phụ nữ. Không có sự lựa chọn nào ở giữa mang tên khác (Ani DiFranco).

(Lê Thị Quý, 2009, tr. 169).

Theo đó, việc áp dụng lý thuyết phê bình nữ quyền để soi chiếu trở lại một tác phẩm văn chương khi mà ngay trong ý đồ sáng tạo văn bản ban đầu có thể không hoàn toàn chứa đựng tư tưởng ấy, chúng tôi hy vọng đây là một cách tiếp cận mới, vun bồi thêm ý nghĩa cho văn bản mặc dù không thể tránh khỏi ít nhiều tính chất chủ quan. Nói như nhà nghiên cứu Huỳnh Như Phương thì:

...số phận lịch sử của tác phẩm văn học phụ thuộc rất lớn vào sự tiếp nhận của người đọc. Qua sự tiếp nhận đó, các thế hệ người đọc đã thổi sức sống của thời đại mình vào tác phẩm, phát hiện lại, khám phá lại, làm cho nó không bao giờ già cũ mà luôn luôn mới mẻ. Đọc tác phẩm là mở rộng những giới hạn của văn bản, đưa nó vào những mối quan hệ mới với bối cảnh và tâm lý người tiếp nhận.

(Huỳnh Như Phương, 2010, tr. 210).

Trong giới hạn nghiên cứu nhất định, chúng tôi đã trở thành người đọc cụ thể văn bản tác phẩm và trao cho nó những “tín hiệu” mới bằng hoạt động tiếp nhận đặc biệt – phê bình văn học nữ quyền thông qua việc đi sâu khám phá một trong những biểu hiện nổi bật là quan hệ tranh chấp, đối kháng giữa các nhân vật nữ trong tác phẩm.

2. Là một thiên truyện đồ sộ về nữ giới, *Nghìn lẻ một đêm* có một số lượng nhân vật nữ khá lớn. Các nhân vật nữ được miêu tả một cách đa dạng, nhiều màu sắc. Dù có nhiều điểm gặp gỡ nhau về ngoại hình, tính cách, song, mỗi nhân vật vẫn là một thế giới, một đời sống tâm hồn riêng không lẫn vào đâu được khi đặt bên cạnh những nhân vật nữ khác. Dù ở địa vị nào đi nữa (dân thường hay quý tộc) thì hệ thống nhân vật nữ trong *Nghìn lẻ một đêm* nhìn chung đều hiện lên với những suy nghĩ và khát vọng bình thường nhất nơi người phụ nữ. Họ cũng đều ước mơ một cuộc sống sung sướng, hạnh phúc, được yêu thương, chiều chuộng. Và chính ở đây, *Nghìn lẻ một đêm* đã bộc lộ khá rõ khả năng tự ý thức, tự nhìn nhận về nữ giới và nữ quyền thông qua những mối quan hệ khác nhau như: quan hệ mẹ chồng – nàng dâu, quan hệ chị - em, quan hệ giữa những người vợ,... Những mối quan hệ này tạo nên mối dây liên kết chặt chẽ của những người nữ cùng mục đích sống nhưng cũng có lúc tạo nên cục diện tay đôi khi các nhân vật không ngừng quan sát, tìm hiểu lẫn nhau trong cuộc đấu tranh giữa những người nữ.

Tìm hiểu về mối quan hệ giữa phụ nữ và phụ nữ trong *Nghìn lẻ một đêm*, chúng ta sẽ nhận ra trong mỗi mối quan hệ đều tiềm ẩn những tranh chấp và mâu thuẫn. Sự đối kháng giữa các nhân vật nữ thể hiện trong từng mối quan hệ. Tuy nhiên, như chính bản chất mâu thuẫn của người nữ, trong sự đối kháng ấy lại có những nét mâu thuẫn: đó chính là sự yêu thương, sự cần thiết và cấp bách. Trong thiên truyện *Nghìn lẻ một đêm*, qua khảo sát, chúng tôi nhận thấy có 6/60 truyện thể hiện mối quan hệ tranh chấp, đối kháng giữa các nhân vật nữ với những biểu hiện đậm nhạt khác nhau mà nguyên nhân chính là từ sự ganh tị về sự yêu thương, tài sản, nhan sắc.

Bảng 1. Thống kê về mâu thuẫn giữa các nhân vật nữ trong *Nghìn lẻ một đêm*

STT	Tên nhân vật	Tên chuyện	Nội dung
1	Vợ của cụ già thứ nhất	<i>Chuyện cụ già thứ nhất và con hươu cái</i>	Hóa phép hãm hại nữ nô lệ và con trai của chồng.
2	Hai người chị ruột	<i>Chuyện nàng Zobeide</i>	Ghen tị với Zobeide, ném nạng

STT	Tên nhân vật	Tên chuyện	Nội dung
	của Zobeide		xuống biển.
3	Người phụ nữ ở Đamát	<i>Chuyện viên thầy lang Do Thái kể</i>	Ghen tị với sắc đẹp của em gái, hạ độc giết cô ấy.
4	Hoàng hậu Zobeide và nô tì	<i>Chàng Ganem, con trai của Abu Aibu, kẻ nô lệ của tình yêu</i>	Ghen tị, sát hại nàng Ưu Tư.
5	Vợ của Caxim	<i>Alibaba và bốn mươi tên cướp</i>	Ghen tị với sự giàu có của em dâu.
6	Hai người chị	<i>Hai người chị ganh tị với cô em út hay là con chim biết nói</i>	Ghen tị với hạnh phúc, hãm hại em gái (hoàng hậu).

Tổng cộng: 6/60 truyện thể hiện mâu thuẫn giữa những người phụ nữ.

Thứ nhất là **mâu thuẫn vì sự yêu thương** (gồm 3 truyện). Có thể nói, ghen không chỉ có ở người đàn ông mà cái ghen của người phụ nữ còn phức tạp hơn rất nhiều. Về cơ chế tâm lý, người phụ nữ luôn cảm thấy vui sướng và tự hào khi có được một người yêu, người chồng như ý muốn. Tuy nhiên, cũng vì thế mà họ rất dễ ghen tuông. Vì quá yêu người đàn ông của mình, đôi khi cũng là bởi bản tính ích kỉ, nhỏ nhen mà người phụ nữ luôn lo sợ vị trí bản thân sẽ bị mờ nhạt trong trái tim người yêu và luôn tìm mọi cách để nắm giữ tình yêu cho bằng được. Hoàng hậu Zobeide cũng vì ghen tị với tình yêu của hoàng đế Haroun al - Rasid dành cho ái phi mà hãm hại ái phi nàng Ưu Tư trong *Chuyện chàng Ganem, con trai của Abu Aibu, kẻ nô lệ của tình yêu...* Điều này khiến cho Zobeide cực kỳ hoang mang, “hàng nghìn ý nghĩ dẫn vật, không để nàng yên trong phút chốc... trần trọc thâu đêm, nàng chỉ suy nghĩ đến cách làm sao che giấu được tội ác của mình” (Phan Quang dịch, 2012, tr. 415). Vợ của cụ già thứ nhất trong *Chuyện cụ già thứ nhất và con hươu cái* cũng vì không thể chấp nhận việc chồng mình dành tình cảm yêu thương nhiều hơn cho nữ nô lệ và con trai nên đã hóa phép hãm hại hai người đó. Hai người chị ruột của Zobeide trong *Chuyện nàng Zobeide* cũng vì muốn được ở bên hoàng tử mà trở nên căm ghét em gái. Từ tình thương, trong phút chốc, hai người chị chuyển sang căm ghét em gái mình chỉ vì một người đàn ông. Khi biết được Zobeide và hoàng tử có ý định sẽ kết

thành vợ chồng, tình cảm giữa hai người chị với cô em đã thay đổi hoàn toàn, không còn như trước nữa và đỉnh điểm của sự ghen tị là hành động ném Zobeide xuống biển trong chuyến hành trình trở về Baghdad: “Ngay đêm hôm đó, các chị tôi đã đang tâm ném tôi xuống biển khi tôi đang ngủ” (Phan Quang dịch, 2012, tr. 180).

Thứ hai là **mâu thuẫn vì tài sản** (gồm 2 truyện). Hai người chị trong *Hai người chị ganh tị với cô em út hay là con chim biết nói* cũng là những con người tham lam ích kỉ. Trước hạnh phúc của em gái, lẽ ra nên vui mừng, ngược lại, họ đem lòng ghen ghét, hãm hại, suy tính làm nhục cô em. Họ không bằng lòng khi thấy em gái có một cuộc sống sung sướng, của cải không thiếu thứ gì. Nếu cô chị thứ hai buông lời cay nghiệt với em út: “Em không hiểu nhà vua say mê nó về nỗi gì, để đến nỗi mù quáng như vậy. Nó chỉ là một con bú dừ...” (Phan Quang dịch, 2012, tr. 823) thì cô chị cả cũng chẳng tốt hơn: “Chị hẳn chẳng có ý kiến gì nếu nhà vua chọn em, chẳng này lại đi chọn một con bản như cú...” (Phan Quang dịch, 2012, tr. 823) và cũng từ đạo ấy, hai người chị “gặp nhau luôn, và mỗi lần gặp nhau đều bàn bạc đường đi nước bước để phá hoại hạnh phúc của hoàng hậu, em út của mình” (Phan Quang dịch, 2012, tr. 824). Hai người phụ nữ ấy đã thả trôi sông ba người con của hoàng hậu và nói năng gian trá với nhà vua rằng em gái mình sinh ra các con vật như chó, mèo, cá để hoàng hậu bị hắt hủi. Người vợ của Caxim trong *Alibaba và bốn mươi*

tên cướp cũng là người có bản tính nhỏ nhen, hay so đo, tính toán. Không những cùng với chồng giành lấy phần lớn tài sản của cha mẹ để lại mà nhân vật này còn tỏ thái độ tham lam, ghen tị ra mặt với cô em dâu khi biết vợ chồng em mình có một khoản tiền lớn.

Mâu thuẫn vì nhan sắc (1 truyện). Người phụ nữ ở Đamát trong *Chuyện viên thầy lang Do Thái* kể đã hạ độc giết em gái cũng là vì thấy mình không thể nào so sánh sắc đẹp với cô ấy: “Thân hình nàng đều đặn, khuôn mặt nàng hoàn hảo, nước da tươi, đôi mắt sáng long lanh...” (Phan Quang dịch, 2012, tr. 340). Cô chị đã “khéo léo và hiểm ác bỏ một thứ thuốc độc rất mạnh vào chén rượu” (Phan Quang dịch, 2012, tr. 341) để sát hại cô em gái xinh đẹp: “Chỉ một lát sau, người đàn bà ... quần quai một lúc rồi trút hơi thở cuối cùng” (Phan Quang dịch, 2012, tr. 341). Chỉ vì ganh tị sắc đẹp, người chị đã bày mưu tính kế, bảo em gái giả làm bạn thân, thử lòng người đàn ông của mình. Và khi nhận ra sự thật quả là người em gái xinh đẹp hơn thì “chẳng mấy chốc con ghen biến thành một hành động chết người” (Phan Quang dịch, 2012, tr. 341). Có thể nói, sắc đẹp chính là “vũ khí” lợi hại của người phụ nữ, nhưng đôi khi nó lại là nguyên nhân chính tạo ra xung đột không thể hóa giải giữa những người phụ nữ ấy, thậm chí gây ra cái chết cho những người sở hữu nó.

Qua hình ảnh các thiếu phụ thành Baghdad đã nói ở trên, ta có thể hiểu hơn về mâu thuẫn trong những đấu tranh, đối đầu giữa các nhân vật nữ. Cả bản năng gây hấn và bản năng yêu thương đều tồn tại trong từng nhân vật. Trong những cuộc đối đầu, các nhân vật nữ đều có những dự tính, đều có những bước đi cụ thể nhằm gây chiến tranh hay lái cuộc chiến theo hướng có lợi cho mình. Nhân vật biết lúc nào thì nên tung chiêu nào, nói câu gì để chiếm thế thượng phong và phương án mà họ lựa chọn nhiều nhất chính là nói dối, lừa gạt. Mâu thuẫn khắc họa sâu hơn mối quan hệ chị em đơn thuần thành sự cách biệt mang tính khái quát trong xã hội. Có thể thấy, mỗi mối quan hệ nữ - nữ trong *Nghìn lẻ một đêm* đều ít nhiều có những đặc điểm đi chệch ra khỏi quỹ đạo quan hệ gia đình hay xã hội thông thường. Quan hệ gia đình giữa những người nữ với nhau trong tác phẩm

một mặt nằm trong khuôn khổ những quan hệ huyết thống bình thường; mặt khác nó lại là quan hệ giữa những người phụ nữ riêng biệt và độc lập. Thiên tính nữ trong từng nhân vật lần át những chuẩn mực đạo đức gia đình, khiến họ hành xử và suy nghĩ như là những phụ nữ cá tính, đặc biệt và duy nhất. Họ có thể bất chấp tất cả, chỉ cần bản thân cảm thấy cần thiết và cấp bách phải hành động như thế. Đặc biệt, các mối quan hệ đều có những biểu hiện vừa thú vị, vừa lạ lẫm. *Nghìn lẻ một đêm* đã thể hiện rất rõ bản chất quan hệ giữa phụ nữ và phụ nữ bằng một cái nhìn tinh táo và khách quan: không tô hồng, không lý tưởng hóa mà thực tế và trần trụi.

Trong tác phẩm, những người phụ nữ hiền lành, xinh đẹp thường bị những phụ nữ khác ghen tị, hãm hại. Tuy nhiên, họ cũng là những người luôn biết đấu tranh, chống trả giành lấy hạnh phúc trong mối quan hệ nữ - nữ đầy phức tạp ấy và bản thân họ cũng mạnh mẽ không kém trong trận chiến giành giật tình yêu thương. Nàng Ưu Tư đủ dũng cảm và thông minh để bảo vệ Ganem thoát khỏi sự truy bắt của quân lính. Nàng đã dùng trí tuệ, sự dịu dàng, quyến rũ của mình để bày tỏ nỗi lòng với nhà vua. Ưu Tư tính toán mọi việc một cách tỉ mỉ, không nóng vội:

Tôi chẳng lấy làm ngạc nhiên về cái trò ngụy tạo mà bà ta dùng để che giấu tội ác của mình. Nhưng hãy cứ để mặc bà ta làm, tôi tin là chẳng bao lâu nữa, đau khổ sẽ đến với bà ta ngay sau trận thắng ấy. Rồi hoàng đế sẽ trở về thủ đô, rồi chúng ta sẽ tìm được cách để bí mật báo tin cho Người rõ... chúng ta càng phải cẩn thận hơn bao giờ hết, để con mụ ấy không biết được là tôi còn sống...

(Phan Quang dịch, 2012, tr. 417 - 418).

Đó chính là cách đối đầu khôn khéo nhất của Ưu Tư với hoàng hậu – người đã hãm hại nàng.

3. Từ những phân tích trên đây, chúng ta có thể thấy rằng không chỉ với nam giới mà ngay với giới mình, những người phụ nữ cũng bộc lộ những mâu thuẫn nhất định. Tuy nhiên, chúng ta cũng cần nhìn nhận một điều rằng mặc dù những người phụ nữ nói trên phạm phải nhiều sai lầm, tội lỗi nhưng thật ra họ cũng là nạn nhân, cũng có

hiều điểm đáng thương; bởi lẽ những người phụ nữ ấy dù ở địa vị nào thì vẫn là “sở hữu” của đàn ông, của người chồng. Họ một mặt luôn phải sống, phải hành động theo ý chí của nam giới, mặt khác lại luôn lo sợ bản thân bị ruồng bỏ. Chế độ đa thê khiến cho những người phụ nữ không còn là duy nhất trong mối quan hệ vợ chồng và như thế giá trị của họ bị giảm sút đáng kể. Điều này khiến cho những người phụ nữ càng dễ xảy ra tranh chấp hơn. Mặc dù số lượng 6 truyện không phải là nhiều, nhưng nó cũng phần nào tái hiện được những xung đột có thực tồn tại trong lòng thế giới những người nữ. Đây cũng chính là một phương diện quan trọng của ý thức nữ quyền mà người viết đã đề cập.

Rõ ràng, *Nghìn lẻ một đêm* chính là câu chuyện về thế giới phụ nữ, về mối quan hệ phức tạp và về cả những xung đột, đấu tranh giữa những người nữ. Người viết không tham vọng chỉ ra trọn vẹn những biểu hiện về ý thức nữ quyền từ câu chuyện nữ - nữ ấy, nhưng hi vọng có thể phần nào khái quát được những nét mang tính cơ bản, qua đó thể hiện được sức hấp dẫn của tác phẩm trên phương diện nữ quyền. Xây dựng những hình tượng nhân vật phụ nữ đặt trong mối quan hệ cùng giới nói trên, *Nghìn lẻ một đêm* đã phần nào lột tả được khát vọng vươn lên của những người nữ, những thân phận nữ bấy lâu bị chèn ép dưới đáy xã hội. Như một lẽ tất yếu, người nữ cũng cần được trân trọng, được nhìn nhận ở vị trí đúng mực. Theo đó, người nữ trong *Nghìn lẻ một đêm* có cơ hội bộc bạch, bộc lộ chính mình trên mọi cung bậc cảm xúc. Dù rằng vô tình hay hữu ý thì *Nghìn lẻ một đêm* cũng đã chạm được đến vấn đề nữ quyền trong xã hội Hồi giáo Arab bấy giờ và chúng ta cũng không thể nào phủ nhận sự thành công của tác phẩm trên phương diện ấy.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

Allen, R. (2005). *An Introduction to Arabic Literature*. United Kingdom, UK: Cambridge University Press.

Beaumont, D. (2002). *Slave of Desire: Sex, Love, and Death in The 1001 Nights*. United States of America, US: Fairleigh Dickinson University Press.

Burton, R. (2007). *The Book of the Thousand Nights and a Night* (10 volumes). (Burton, R., Trans.). United States of America, US: The Burton Club for Private Subscribers Only. Digitized for Microsoft Corporation by internet Archive in 2007, From University of California Libraries, US.

Chu Xuân Diên. (2008). *Nghiên cứu văn hóa dân gian, phương pháp – lịch sử - thể loại*. Hà Nội: Nhà xuất bản Giáo dục.

Hồ Khánh Vân. (2008). *Từ lý thuyết nữ quyền nghiên cứu một số tác phẩm văn xuôi của các tác giả nữ Việt Nam từ năm 1990 đến nay*. Truy cập từ cơ sở dữ liệu Trường Đại học Khoa học Xã hội & Nhân văn, Hồ Chí Minh, Việt Nam.

Huỳnh Như Phương. (2010). *Lý luận văn học (nhập môn)*. Hồ Chí Minh: Nhà xuất bản Đại học Quốc gia.

Lê Thị Ngọc Diệp. (2006). *Văn hóa của sa mạc và Hồi giáo trong Nghìn lẻ một đêm*. Truy cập từ cơ sở dữ liệu Trường Đại học Khoa học Xã hội & Nhân văn, Hồ Chí Minh, Việt Nam.

Lê Thị Quý. (2009). *Xã hội học giới*. Hà Nội: Nhà xuất bản Giáo dục.

Nhật Chiêu. (2003). *Câu chuyện văn chương phương Đông*. Hà Nội: Nhà xuất bản Giáo dục.

Nguyễn Ngọc Bảo Trâm. (2009). *Nghiên cứu so sánh hai tác phẩm Nghìn lẻ một đêm và Mười ngày*. Truy cập từ cơ sở dữ liệu Trường Đại học Khoa học Xã hội & Nhân văn, Hồ Chí Minh, Việt Nam.

Nguyễn Thị Thanh Xuân. (2001). *Người phụ nữ Việt Nam trong văn học*. Hồ Chí Minh: Nhà xuất bản Đại học Mở bán công.

Phan Quang. (2012). *Nghìn lẻ một đêm*. (Phan Quang, Biên dịch). Hà Nội: Nhà xuất bản Văn học. (Quyển sách gốc được xuất bản năm 1962).